

LENGYEL ZSOLT

MAGYAR ASSZOCIÁCIÓS NORMÁK ENCIKLOPÉDIÁJA I.

Az enciklopédia a XXI. század későbbi évtizedeit
valamint a XXII. századot kívánja tudósítani
a magyar 10–14 éves gyerekek szókincsének egy szeletéről
a XXI. század első évtizedéből.

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 87.

LENGYEL ZSOLT

MAGYAR ASSZOCIÁCIÓS
NORMÁK ENCIKLOPÉDIÁJA I.

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2008

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 87.

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

A szótár anyaga elektronikus formában megtalálható:
www.tintakiado.hu/asszociaciok

Számítástechnikai munkatárs:
KISS MÁRTON

ISSN 1419-6603
ISBN 978-963-9902-11-4

© Lengyel Zsolt, 2008
© TINTA Könyvkiadó, 2008

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

ÁLTALÁNOS BEVEZETÉS	9
THE ENCYCLOPEDIA OF HUNGARIAN NORMS OF ASSOCIATIONS. A GENERAL INTRODUCTION	13
MAGYAR ASSZOCIÁCIÓS NORMÁK ENCIKLOPÉDIÁJA I.	17
1. Elvek, főbb jellemzők	17
2. Korcsoport, létszám	20
3. Annotáció	20
4. A szócikk struktúrája	26
5. Kutatási lehetőségek	27
6. Hardver – szoftver	29
THE ENCYCLOPEDIA OF HUNGARIAN NORMS OF ASSOCIATIONS I.	31
1. EHNA: principles, some characteristic features	31
2. One word association studies between 2004 and 2007: age group	34
3. Annotation	34
4. Possible research directions	40
5. Hardware – software	43
IRODALOM	44
SZÓTÁR	45
ablak	47
ad	48
ágy	49
akar	50
alak	52
állni	54
álmom	56
aludni	58
anya	59
apa	60
asszony	61
asztal	62
baba	64
baj	66
barát	68
bemegy	70
benyomás	71
beszél	73
betegség	75
család	76
csinál	78
csoport	80
dolgozik	82
dolog	84
drága	86
édes	87
egészség	88
egyszerű	89

éhes	90	ismerős	171
élet	92	iszik	172
elmegy	94	jár	173
élni	96	játszik	175
ember	98	jegy	177
emlékezni	100	jó	179
enni	102	jog	180
érdekes	103	jön	182
erdő	105	kalapács	184
eredmény	106	kályha	185
erő	108	kap	186
erős	110	katona	187
érteni	112	kedves	189
év	114	kék	191
falu	116	kell	192
fehér	118	kemény	194
fej	119	kenyér	195
fekete	120	kép	196
felel	121	kérdezni	198
felnőtt	123	keres	200
fény	124	keserű	201
férfi	125	kéz	202
fiatal	126	kicsi	203
fiú	127	kíván	204
folyó	128	könyv	206
föld	129	küld	208
fut	131	láb	209
gondol	133	lággy	210
gyerek	135	lámpa	211
gyomor	137	lánya	212
gyors	138	lassú	213
gyümölcs	139	lát	214
háború	140	leány	215
hallani	142	leül	216
hallgatni	144	magas	217
hang	146	magyar	219
hangos	148	megbocsát	221
harag	149	meglát	223
ház	151	megy	225
hegy	153	mond	227
hely	155	mozi	229
hideg	157	munka	230
hold	158	nagy	232
hosszú	159	nagymama	233
idő	160	nap	235
igazság	162	négyzet	236
ígér	164	nehéz	237
indul	166	nép	238
írni	168	név	240
iskola	169	nézni	242

nyugodt	244	szoba	295
óceán	246	szombat	297
oldal	247	szomjas	298
óra	248	szőnyeg	299
orosz	249	szülő	301
oroszlán	251	talál	302
ország	252	tanár	303
orvos	253	tanít	305
öreg	254	tanul	306
öröm	255	tart	308
papír	257	tele	310
pénz	259	tér	312
piros	261	termelés	314
pont	262	tesz	316
reggel	264	tiszta	317
rend	265	tolvaj	318
rész	266	törvény	320
rossz	268	tud	322
rövid	270	új	323
sárga	271	újtság	324
sarok	272	út	326
savanyú	274	utca	328
segít	275	ül	330
sétál	277	ünnep	331
sima	279	vaj	333
só	281	vár	334
sötét	283	város	336
szabad	284	vásárol	338
szár	286	vendég	339
szék	287	vesz	341
szem	288	világ	343
szép	289	virág	345
szeret	290	víz	346
szín	292	zene	348
szó	293	zöld	350

VÁLASZOK	351
----------------	-----

MŰVELTSÉGI (CIVILIZÁCIÓS, FÖLDRAJZI, IRODALMI, KULTURÁLIS, TÖRTÉNELMI, ZENEI REÁLIÁK) SZÓKINCS	521
---	-----

ÁLTALÁNOS BEVEZETÉS

A **Magyar Asszociációs Normák Enciklopédiája (MANE)** sorozat alkalmazott pszicholingvisztikai alap kutatások eredményeit teszi közé. A sorozat tagjai lényeges pontokon – az életkor, a használt szóasszociációs technika, a vizsgálatok (részben) megismételt jellege, az annotáció – kapcsolódnak, ugyanakkor különböznek is egymástól.

Életkor

Az életkori azonosság/különbség azt jelenti, hogy egyes kötetek a 10–14, mások a 18–24 évesek nyelvi anyagát publikálják.

A használt technika

A szóasszociációs vizsgálatok kétféle technikáját használtuk: az egyválaszost, illetve a többválaszost. Az egyválaszos vizsgálatok lényege, hogy egy elhangzott (vagy írott) hívószóra (a továbbiakban HSZ; álló nagybetűvel) a kísérletbe bevont személynek az első eszébe jutó szóval kell (szóban vagy írásban) azonnal válaszolnia (a továbbiakban VSZ; kis dőlt betűvel). Az elemzés/vizsgálat tárgya a HSZ és a VSZ közötti rendszer-nyelvészeti és/vagy használatnyelvészeti terminusokban leírható viszony. A többválaszos szóasszociáció során a vizsgálatba bevont személyeknek adott idő (rendszerint 15–20 perc) alatt kell minél több szót mondani/írni, és az így nyert szólisták képezik a további vizsgálatok korpuszát. A kétféle technika az agyi kollokációs szótár más-más szerkezeti és funkcionális tulajdonságaira világít rá.

A technikánál hozzuk szóba a norma kérdését. A norma jelleg azt jelenti, hogy a válaszadók számának növelése egyre határozottabb arcú ad bizonyos kollokációknak, de nem egyetlen kollokációnak (pl. az ABLAK HSZ-ra egyre több *ajtó* VSZ jelenik meg, de nincs arról szó, hogy a létszám növelése csak ennek a VSZ-nak a számát növelné).

Megismételt vizsgálatok

Balló Larissza 1983-ban publikálta a 18–24 évesek, Jagusztinné Újvári Klára 1985-ben a 10–14 évesek körében végzett egyválaszos szóasszociációs technikával nyert eredményeit. Mindkét kutatásban 3–400 fő vett részt, és ugyanaz a 198 HSZ szerepelt. Ezt a két vizsgálatot 2004–7. között megismételtük, de lényeges pontokon radikálisan változtattunk. Egyfelől alaposan megnöveltük a résztvevők létszámát (1000–1100 fő), ami a kollokációk finomabb felbontását eredményezi. Másfelől annotációt rendeltünk a HSZ és a VSZ viszonyának jellemzésére (ld. alább). A harmadik megismételt vizsgálat Cser János 1939-es többválaszos szóasszociációs technikával készült munkáját követi.

Annotáció

Az egyválaszos szóasszociációs vizsgálatok során nyert adatokat nem egyszerűen szólista formájában közöljük (mint ez korábban elfogadott volt), hanem a HSZ és a VSZ viszonyát rendszer- és/vagy használatnyelvészeti terminusokkal jellemezzük, azaz annotációval láttuk el. Az annotáció kölcsönös, sokszálú utalási rendszert teremt a lexikai adatok között, ily módon ezek hálózatszerűen kezelhetők. Ennek köszönhetően az adatok közötti kapcsolatok finoman strukturált képe tárul fel. Az 1983-as, illetve az 1985-ös munkákhoz utólag elkészítettük az annotációs rendszert, ennek köszönhetően ezek, illetve a 2004–7-es nyelvi adatok tökéletesen egybevetethetők. Mind a résztvevők számának növelése, mind az annotáció kialakítása komoly fordulattal kecsgetet a mentális lexikon vizsgálatában (Deese 1965, Collins and Quillian 1969, Clark 1970, Fox 1970, Postman and Keppel 1970, Kiss 1973, Forrest 1977, Pejtersen 1991, Karaulov and al. 1994, Nelson and al. 1998, Vossen 1998, Daconta 2003).

MANE I–VII. kötet

A **MANE első kötet**e (MANE I.) a 10–14 évesek körében végzett egyválaszos szóasszociációs vizsgálat anyagát publikálja. Az anyaggyűjtés 2004–2006. között zajlott; 1100 fővárosi, vidéki nagy-, illetve kisvárosi és falusi (budapesti, debreceni, hajdúnánási, hatvani, gyöngyösi, gyöngyösújfalui, győri, karancslapujtói, mányi, osztópáni, siklósi, szentpéterszegi, tapolcai, veszprémi) gyerek bevonásával, hogy egyfelől minél strukturáltabb anyagot kapjunk, másfelől hogy minél inkább közelítsünk a 10-14 évesek normájához. Ugyanazt a 198 HSZ-t alkalmaztuk, amelyek a két korábbi (1983-as, 1985-ös) vizsgálatban szerepeltek; azonos volt a HSZ-ak bemutatási és válaszadási módja is: írott HSZ-ra kellett írásos választ adni (a HSZ-ak listáját ld. az 1. Függelékben).

A **MANE második kötet**e (MANE II.) reprint kiadás. Jagusztinné Újvári Klára Magyar Verbális Asszociációk (Szeged, Budapest, Debrecen 1985) könyvét adja közre. Ez a vizsgálat 10–14 évesek körében folyt 300 gyerek bevonásával, 198 HSZ alkalmazásával. A HSZ-ak listáját néhai Papp Ferenc akadémikus és e sorok írója alakította ki: G. H. Kent és A. J. Rosanoff (1910), A. A. Leontyjev (1978) és Nemes Zoltán (1941) munkái alapján. A szóanyag, a 198 HSZ az alapszókincshez tartozik; 4 szófaji kategóriát ölel fel: főneveket, igéket, melléneveket és főnévi igeneveket. Mint volt róla szó, utólagosan annotációval láttuk el a HSZ és a VSZ közti viszonyt.

A **MANE harmadik kötet**e (MANE III.) 10–14 éves kárpátaljai gyerekek anyagát gyűjti össze ugyanazon HSZ-akat használva, mint az előző kötetek. 700 gyerek vett részt e vizsgálatban, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy minden jelentősebb magyar többségű város, falu általános iskolája képviselve volt (Beregrákos, Beregszász, Nagydobrony, Tiszabökény, Tiszapéterfa). A gyűjtőhelyek kiválasztásában szándékosan kerültük azokat a városokat, falvakat (és természetesen: iskolákat), amelyekben a kétnyelvűség (akár magyar-ukrán, akár ukrán-magyar) meghatározó módon van jelen. E kötet – itt csak dióhéjban szóba hozva – ahhoz kíván adalékokat szolgáltatni, hogy a mentális lexikon lexikai komponense mutat-e fel megkülönböztető vonásokat a földrajzi-kulturális tényező tükrében.

A **MANE negyedik kötet**e (MANE IV.) 18–24 éves 1000 (magyar) egyetemista 2006–2008. között gyűjtött egyszavas asszociációs anyagát publikálja a fenti kötetek HSZ-ait használva.

A **MANE ötödik kötet**e (MANE V.) ugyancsak reprint kiadás. Balló Larissza Magyar Asszociációs Normák (Szeged, Budapest, Debrecen, 1983) munkájáról van szó, amely

18–24 éves egyetemisták, főiskolások eredményeit összegzi. A HSZ-ak megegyeznek a korábbi kötetekéivel, a felmérésben kb. 400-an vettek részt. Ezt az anyagot is elláttuk annotációval.

A **MANE hatodik kötetének** (MANE VI.) többválaszos asszociációs vizsgálat a tárgya, közelebbről Cser János: *A magyar gyermek szókincse* (Gyakorisági és korszótár. Budapest, 1939.) c. munkájának reprint kiadása. Cser János 1000 10–14 éves korú gyermek szólistáit elemzi, osztályozza.

A **MANE hetedik kötet** (MANE VII.) ezt a vizsgálatot ismétli meg 2006–2008. folyamán gyűjtött anyag révén.

A sorozat valamennyi kötete nyomtatott formában is hozzáférhető, ám az anyag egészét elektronikus formában is publikáljuk (XY honlapon Excel táblázat formájában). Ez a megoldás másodlagos elemzést és további feldolgozási és továbblépési lehetőségeket biztosít. Például a hívószavak listája a jelen enciklopédia birtokában céltudatosabbá tehető, rendezhető, manipulálható.

THE ENCYCLOPEDIA OF HUNGARIAN NORMS OF ASSOCIATIONS A GENERAL INTRODUCTION

The series of **the Encyclopedia of Hungarian Norms of Associations (EHNA)** publishes results of applied psycholinguistic research. The volumes differ from each other at essential points. Nevertheless, they are also linked at other essential points. The links are as follows: age, the applied techniques, i.e. free word associations, the partially repeated character of research and the identity of annotation.

Age

The identity and difference in age means that certain volumes publish the linguistic material of 10-14 while others do that of 18-24 year olds'.

The applied techniques

Two kinds of techniques of free word association research were used: one-word and more than one-word responses. In the free one-word associations, subjects are supposed to respond with the very first word (orally or in a written way) that comes to their minds to the stimulus word that was given either orally or in a written form. (Stimulus words {SW} will be typed in capital letters and responses {RW} in small cursive.) The subject of the further investigation is the link between SW and RW described in terms of language as a system and language as a social tools. In the free more than one respond association studies, subjects are expected to write as many words as they can within a certain span of time (usually 15-20 minutes), and word lists gained with this method provide the linguistic material for further research. The two kinds of technique shed light on different structural and functional features of the mental collocation lexicon.

Repeated studies

Larissza Balló (1983) and Jagusztinné Klára Újvári (1985) published the results of their studies of one word associations among 18-24 and 10-14 year olds, respectively. In both studies there were from 300 to 400 (monolingual Hungarian) participants, and the same 198 SWs were used. We repeated these studies between 2004 and 2007 while we made radical changes at some points. On one hand, we increased significantly the number of participants (1000-1100 subjects), which results in the deeper analysis of the collocations. On the other hand, we provided annotations to characterize the links between SW and RW (see 1.1.4.). The third, repeated study follows the free association investigation carried out by János Cser in 1939.

Annotation

Data gained from bound, one-word investigations is published not simply in word lists (as it used to be accepted), but we also provide, as it has already been mentioned, annota-

tions to characterize the link between SW and RW in language as a system and/or in language as a social tool. Annotation creates a system of mutual references, thus lexical data can be handled in a network. As a result, a finely structured picture of the links between the data is provided. We also made the system of annotations to the 1983 and 1985 data, and now the linguistic data from 1983, 1985 and that from 2004-2007 are perfectly comparable. A serious change is expected in the investigation of the mental lexicon both from the increase of the number of the subjects and from the provision of annotation (Deese 1965, Collins and Quillian 1969, Clark 1970, Fox 1970, Postman and Keppel 1970, Kiss 1973, Forrest 1977, Pejtersen 1991, Karaulov and al. 1994, Nelson and al. 1998, Vossen 1998, Daconta 2003).

Volumes of EHNA (1-7)

The **first volume of EHNA** (EHNA I.) publishes the material of the one-word association study of 10-14 year olds. Data was collected between 2004 and 2006. 1100 children from Budapest, Hajdúnánás, Hatvan, Tapolca, Veszprém and from different villages were involved in the study in order to gain as finely structured material as possible on the one hand, and to get as close to the norms of 10-14 year olds as possible, on the other. The same 198 SWs were used as in the former studies (in 1983 and 1985), the presentation of SWs and the responding methods were identical, too (written RWs were expected to written SWs).

The **second volume of EHNA** (EHNA II.) is a reprint of Jagusztinné Újvári Klára: Magyar Verbális Asszociációk (Szeged, Budapest, Debrecen 1985). This is an investigation among 300 10-14 year old children. There were 197 SW used in EHNA I. The list of SWs was set up by the late academician Ferenc Papp and the writer of these lines based on the work of G. H. Kent and A. J. Rosanoff (1910), A. A. Leontyjev (1978) and Zoltán Nemes (1941). The word list (the 197 words) belongs to the core vocabulary and embraces four word classes: nouns, verbs, adjectives and infinitives. As it has already been mentioned, we made the annotation to links between the SWs and RWs subsequently.

The **third volume of EHNA** (EHNA III.) gathers the data collected from 10-14 year old children in the Sub-Carpathian area using the same SWs as in the previous volumes. 700 children participated in the study, which means more or less all the primary schools of significant towns and villages where the majority of the population is Hungarian were represented (Beregrákos, Beregszász, Nagydobrony, Tiszabökény, Tiszapéterfa). In the selection of source schools we deliberately avoided choosing towns and villages (and of course schools) where bilingualism (either Hungarian-Ukrainian or Ukrainian-Hungarian) is present in a determining way. This volume – just in a nutshell here – aims to add information as to whether the lexical component of the mental lexicon shows any distinctive features in the light of geographic-cultural factors.

The **fourth volume of EHNA** (EHNA IV.) publishes the material of 700 Hungarian 18-24 year old university students' bound, one-word association test with the same SWs as above.

The **fifth volume of EHNA** (EHNA V.) is again a reprint publication. This is Balló Larissa's Magyar Asszociációs Normák (Szeged, Budapest, Debrecen, 1983), which summarizes the results of 18-24 year old university students' data. The SWs are identical with those used in the other volumes. There were about 400 participants in the test. This material was also provided with annotation by us.

The **sixth volume of EHNA** (EHNA VI.) is a free association test, more closely this is the reprint of János Cser: *A Magyar gyermek szókinése* (Gyakorisági és korszótár. Budapest, 1939.). János Cser analyses and classifies the word lists of 1000 children aged from 10 to 14.

The **seventh volume of EHNA** (EHNA VII.) repeats the above test by data collected between 2006 and 2008.

The general introduction should be closed with the remark that, though each volume of the series is accessible in a printed form, the whole material is published electronically, too (in an Excel file XY). This solution makes secondary analyses and further examination and improvement possible. For instance, when possessing the present encyclopedia, the lists of stimulus words can be made more conscious, can be rearranged, and manipulated. It can be traced down whether the links between the lexical items are reversible or irreversible, e.g. the most frequent RW to SW ABLAK (window) is *ajtó* (door), and then does AJTÓ (door) trigger *ablak* (window) in the first place, etc.